

İstanbul Gümüşçüleri (1714-1824)

Hüseyin Al

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

Giriş

Osmanlı döneminde başkentte faaliyet gösteren meslek grupları içerisinde hakkında pek fazla bilgimiz olmayanlardan biri de gümüşçülerdir. İlk bakışta gümüşten süs ve ev eşyası yapan ve günümüz sözlüklerinde gümüşçü olarak tanımlanan meslek grubu akla gelmektedir. Oysa burada ele alacağımız gümüşçüler, başkentte Darphane-i Amire'nin mübayaa sistemi içerisinde faaliyet gösteren farklı bir meslek grubudur. Diğer esnaf kesimlerine göre sayıca az olmalarından dolayı lonca düzeyinde örgütlenme seviyesine ulaşamayan, bu nedenle İstanbul sarrafları loncasının yamak loncası olan bir zümredir. Bu zümre ile ilgili Sahillioğlu,¹ Şahiner,² Cezar³ ve

* Dr., Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, email: huseyin.al@gmail.com. Metni okuyup düzeltme önerilerinde bulunan öğrencimiz Muhammet Ali Yapıcı'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

- 1 Halil Sahillioğlu, "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740" (doçentlik tezi), İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1965, s. 122.
- 2 Araks Şahiner, "The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire" (MA thesis), Boğaziçi University Institute of Social Sciences, 1995, s. 77, 79.
- 3 Yavuz Cezar, "18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi*, [yay.haz.L.Hilal Akgül-Fahri Aral], (İstanbul:

Bölükbaşı'nın⁴ çalışmalarında faaliyet konuları, bazı yıllara ait sayıları ve faaliyet yerleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu yazının amacı Osmanlı tarihinin belirli bir döneminde faaliyet göstermiş olan gümüşçüleri daha tanınır bir meslek grubu haline getirmektir.

İstanbul gümüşçülerini tam olarak anlayabilmek ve Darphane-i Amire'ye bağlı diğer meslek gruplarıyla karıştırılmasını önleyebilmek için öncelikle mübayaa sisteminin ne olduğu ve bu çerçevede hangi kesimlerin görev yaptığının ortaya konulması yararlı olacaktır. Darphane-i Amire'nin yürüttüğü mübayaa sistemi, ülke içerisinde kıymetli maden yataklarının yetersizliğiyle bağlantılı olarak sikke darbı için gerekli madenin piyasadan bazı araçlar eliyle temin edilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu sistemin yürüyebilmesi ülke genelinde uygulama bulan kıymetli maden yasakları politikasıyla yakından ilişkilidir. Diğer bir ifade ile kıymetli maden alım satımı serbest olmayıp Darphane-i Amire tarafından yetkili kılınan meslek gruplarına tahsis edilmiş bir faaliyettir. Bu kesimler topladıkları altın ve gümüşü doğrudan Darphane-i Amire'ye teslim etmekte, darp faaliyeti bu sayede yürütülmekte, faaliyetlerinde bu madenlere ihtiyacı olan esnaf zümrelerine de dağıtım buradan yapılmaktadır. Mübayaa sistemi içerisinde faaliyet gösteren meslek gruplarının topladıklarını darphane dışında bir yere vermeleri yasak olduğu gibi bu madenleri darphaneden alarak kullanan meslek gruplarının da darphane dışından bunları almaları yasaktır.⁵

Darphaneye kıymetli maden tedarik eden kesimler için genel olarak mübayaacı veya zahireci gibi üst başlıklar kullanılsa da bu kelimelerin birer terim olarak farklı meslekleri de ifade ettikleri göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede sarraf, gümüşçü, sim bazerganı, mübayaacı, zahireci, arayıcı, remadçı, efucu, sim arayıcı, gümüş arayıcı, kalcı

.....

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 2004, s.182-185

4 Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları), 2013, s. 89; Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30 (2014), s. 21.

5 Halil Sahillioğlu, "Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme" (doktora tezi), İ.Ü. İktisat Fakültesi, 1958, s. 248-249; Sahillioğlu, "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi", s. 118-122; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 69-70.

ve ifrazcı gibi farklı isimler altında sayılan kesimler genel anlamda birer mübayaacı olarak değerlendirilebilir. Bazı isimlendirmeler aynı meslek grubu için kullanılan eş anlamlı kelimeler olabildiği gibi farklı gruplar için de kullanılabilmektedir. Standart kullanımların olmadığı bu gibi durumlarda meslek gruplarını ayırtırmak zorlaşmakta, kastedilenin hangi meslek grubu olduğunu belirleyebilmek için belge içeriğinden yapılan işin mahiyetine bakmak gerekebilmektedir. Örneğin, biri Darphane-i Amire'den gündelik ücret alarak çalışan, diğeri ise yanan binaların enkazından kıymetli madenleri çıkarma işini ihaleyle alan, ancak her ikisinin de gümüş arayıcı olarak adlandırıldığı durumlarla karşılaşılabilir. Bu açıklamaları yapmamızın nedeni sahada faaliyet gösterenlerin ortak üst kimliğinin mübayaacı olması, isim benzerlikleri olmalarına rağmen farklı işlerle iştigal edebilmeleridir. Bunlardan bazılarının esas faaliyeti Darphane-i Amire'ye kıymetli maden tedarikiyle sınırlı olmasına karşın bazılarında sadece faaliyetinin bir kısmını teşkil edebilmektedir.⁶ Dolayısıyla çalışmanın konusu olan İstanbul gümüşçüleri, geçmişte veya aynı dönemlerde faaliyet gösteren isim yakınlığı nedeniyle sim/gümüş yasakçıları ve sim/gümüş arayıcıları gibi mesleklerle bir bağlantısı olmayıp yukarıda sayılan diğer meslek gruplarıyla sadece faaliyet alanları çakışan ayrı meslek zümresidir.

Takip eden başlıklarda Osmanlı Devleti'nin başkentinde Darphane-i Amire'ye kıymetli maden tedarik eden, adı geçen yere bağlı olarak çalışan fakat piyasada faaliyet gösteren gümüşçüleri ele alacağız. İstanbul gümüşçüleri olarak adlandırmamızın nedeni İstanbul sarrafları loncasının içerisinde yer almaları ve faaliyet sahalarının başkentle sınırlı olmasıdır.⁷

.....

6 Sahillioğlu, "Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi", s. 248-249; Sahillioğlu, "Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi", s. 118-122; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 69-70.

7 Genelde İstanbul sarraflarıyla birlikte anılmalarına karşın yararlandığımız arşiv kayıtlarında İstanbul gümüşçüleri şeklinde bir isimlendirme geçmemektedir. Bölükbaşı'nın başkentteki sarrafları bu şekilde isimlendirmesinden dolayı bu kullanım tercih edilmiştir. İstanbul kelimesi aslında daha derin bir anlama sahip olup Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezine ve kurumlarına işaret etmektedir. Bu anlamda İstanbul sarrafları ve gümüşçüleri faaliyet gösterdikleri dönem itibarıyla bu başlığı hak etmektedir. Diğer bir ifade ile İstanbul sarraflarının 19. yüzyılın

İstanbul Gümüşçüleri

İstanbul gümüşçülerinin izine en erken 1714-1715 yıllarına ait bir arşiv kaydında rastlıyoruz. 1714 yılına ait İstanbul sarrafları nizamının içerisinde kendilerinin 10 nefer olduğu ve Darphane-i Amire'ye sim getirdikleri belirtilmektedir. Burada eşdeğer bir ifade olarak hem “gümüşçü” hem de “*sim bâzerganı*” ibareleri kullanılmıştır. 1715 yılındaki arşiv kaydında ise sim bazerganı kullanımının tercih edildiği, bu meslek grubunun geçmişten beri Darphane-i Amire'ye “*sim ve zer*” getirmek üzere tayin olunduğundan bahsedilmiştir.⁸ Buradan gümüşçülerin daha erken tarihlerden itibaren faaliyet gösterdiklerini çıkarabiliyoruz. 18. yüzyılın ilerleyen tarihlerinde genelde İstanbul sarrafları ile birlikte sıkça zikredildiğini görüyoruz. Ancak bu kayıtlarda sim bazerganı ibaresinin terkedildiği, gümüşçü ibaresinin yerleşik hale geldiği dikkat çekmektedir.⁹

Gümüşçülere ilişkin bu değinilerden sonra bunları etraflı bir şekilde nasıl tanımlayabileceğimiz konusuna geçebiliriz. Bunun nedeni tarih sözlüklerinde teknik olarak tam bir tanıma rastlanılmaması, genel sözlüklerde ise çalışmanın başında değindiğimiz şekilde bunlarla ilgisi olmayan tanımla karşılaşılmasıdır.¹⁰ Bu karışıklığı gi-

.....

ortalara doğru gelişme göstermeye başlayan Galata-Beyoğlu bölgesiyle irtibatlandırılmaları, Galata sarrafları olarak isimlendirilmeleri hatalı ve somut bir dayanaktan yoksundur.

8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), nr. 1673, s. 205-206, 13 Z. 1126/ 20 Aralık 1714; s. 182, 7 N. 1127/6 Eylül 1715; Darphâne-i Âmire Defterleri (DRB.d), nr. 164, s. 399, 13 Z. 1126/ 20 Aralık 1714.

9 Gümüşçülerden bahseden çok sayıda arşiv kaydında bunları tanımlamak için yaygın olarak taife kelimesi kullanılmaktadır. Bunun kadar sık olmamakla birlikte cemaat, zümre, gedikli, esnaf ve hırfet gibi gümüşçü kelimesinin önüne veya sonuna eklenen kelimelere de rastlanılmaktadır. Bunların diğer esnaf kesimleri için de kullanılan kelimeler olduğunu biliyoruz. Yine bağlı oldukları yere atıfla “*Darbhâne-i Âmire'ye merbut/tabî*” şeklinde kullanımlarla karşılaşılmaktadır. Daha ilginç kullanımlar ise içlerine dâhil oldukları İstanbul sarraflarıyla birlikte ve onlarla karıştırılacak şekilde olanlarıdır. Örneğin “*taife-i sarrâfan gümüşçüyan*” veya “*Darbhâne-i Âmireye tabî gümüşçü tâbir olunur gedikli sarrâfan esnaft*” gibi.

10 Bir tanım yapabilmeye en yakın bilgileri veren araştırmacılar için bkz. Sahillioğlu, “Bir Asırlık Para Tarihi”, s. 122; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 89 da 93 nolu

dermek, tam olarak bir tanım geliştirebilmek için geriye tek başvuru kaynağı olarak arşiv kayıtları kalmaktadır. Bunlar arasında da Darphane-i Amire tarafından yetkili olduklarına dair gümüşçülere verilen suretler (faaliyet izin anlamında) bize yardımcı olabilecek mahiyettedir. Zira bu suretlerin içerisinde gümüşçüler “*Nasdan değer-i bahasıyla sim ve zer tedarik ve iştirâ ve getirib Darbhane-i Amireye teslim*” eyleyen kişiler olarak tanımlanmıştır.¹¹ Biz bu tanımı değişik kayıtların da yardımıyla daha etraflıca “*İstanbul sarrafları gibi Darbhane-i Amire’ye bağlı olarak çalışan, mübayaa sistemi çerçevesinde buraya altın ve gümüş tedarik eden, sabit işyerlerinde (dükkân ve/veya odalarda) faaliyet gösteren, faaliyet kuralları sarraf nizamları ile belirlenen, sayıları belirli bir rakamla sınırlanan ve gedik sahibi olan bir meslek grubu*” olarak tanımlayabiliriz.¹²

Önceki satırlarda da belirtildiği üzere bazı Darphane-i Amire görevlilerine verilen isimlerin gümüşçülerle karıştırılma durumlarına karşı dikkatli olunması gereklidir. Gümüş yasakçıları ile gümüş arayıcıları yaptıkları iş ve aldıkları ücret yönünden gümüşçülerden ayrılmaktadır. Bunlar genelde darphaneler, özellikle başkentteki Darpha-

.....

dipnot. Günümüzdeki gümüşçü tanımı için bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük (Kubbealtı Lugatı)*, (İstanbul: Kubbealtı Yayınları), Cilt 1, s.1113.

11 Cevdet-Darphane (C.DRB), nr. 10- 459, 14 S. 1155/20 Nisan 1742; nr. 4-193, lef 4, 15 Z. 1176/27 Haziran 1763; lef 15, 25 Za. 1177/7 Haziran 1763; Ali Emiri Selim III (AE.SSLM.III), nr. 369-21092, lef 1, 27 Za. 1217/21 Mart 1803.

12 Bu tanıma eklenebilecek önemli bir husus gümüşçülerin faaliyetleri için gerekli sermayeyi Darphane-i Amire’den alıp almadıklarıyla ilgilidir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde maalesef bu konuyu çözmek mümkün olamadı. Bkz. DRB.d, nr.164, s. 407, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; MAD.d, nr. 1673, s. 204-205, 13 Z. 1126/20 Aralık 1714. Birbirinin aynı olan her iki kayıтта “... *sim bâzergânları ki dâimâ Darbhâne-i Âmireye sim getirip sermayeleri mevcûd olan gümüşçüler...*” şeklinde geçen ifade iki tarafa da yorumlanabilir. Örneğin, kendi sermayeleri olduğunu düşündüğümüz İstanbul sarrafları için bu şekilde bir ibareye tesadüf etmedik. Gümüşçüleri sarrafların bir alt kademesi olarak değerlendirdiğimizden bunların faaliyetleri için adı geçen idareden sermaye tahsis edilmiş olabilecekleri fikrine eğilimliyiz. Ancak bu fikrimizi teyit edecek somut bir delilden de yoksunuz. Sadece gümüşçülüğün ilga edildiği ve yerlerine mübâyaacıların atanacağı- nın belirtildiği 1824 yılından sonrasına ait bir defterden mübâyaacılara sermaye tahsis edildiğini biliyoruz. Bkz. Hazine-i Hâssa Nezâreti Defterleri (HH.d), nr. 20707, 29 Z. 1260/9 Ocak 1845.

ne-i Amire tarafından gündelik ücret ile çalıştırılan, kıymetli maden yasakları ile akçe yasaklarına uyumun gözetim ve denetimini üstlenen görevlilerdir. Bunlar yasaklara aykırı hareket edenlerin üzerlerinde veya mekânlarında buldukları altın ve gümüşe el koyarak darphanelere teslim etmektedir.¹³

Bazı kayıtlar gümüşçülerin de İstanbul sarraf loncasının ilk oluşum yıllarına kadar geriye götürülebileceğine işaret etse de bunu destekleyecek somut bir bilgiye sahip değiliz.¹⁴ Dolayısıyla ilk oluşum yıllarında kaç kişi olduğunu bilemiyoruz. Sayılarına dair ilk kayıt olan 1714 yılı sarraf nizamında gümüşçülerin toplam 10 kişi oldukları yazılıdır.¹⁵ Bunlar gedik sahibi gümüşçüler olup, sayıları mülâzımlarının eklenmesiyle 1760 yılında 21'e kadar yükselmiştir. 1761-1763 yıllarında spesifik görevlendirme kapsamında başkent piyasasında tedavül eden eksik vezinli altınların toplaması esnasında mübaaya işinde görevlendirilen gümüşçü ve mülâzımlarının sayısı 62'ye ulaşmıştır. Bu hızlı yükseliş geçici bir görevden kaynaklanmakta olup gümüşçü gediği ve mülâzımlarının sayısının arttığı anlamına gelmemektedir. 1764 yılında gümüşçü ve mülâzım ayrımı kaldırılarak gümüşçü gediği sayısı 20 olarak belirlenmiştir. Diğer bir ifade ile mülâzımlar da gümüşçü sınıfına geçirilerek mülâzımlık ortadan kaldırılmıştır. Bu sayı gümüşçü gediklerinin tamamen ilga edildiği 1824 yılına kadar korunmuştur.¹⁶ Zikredilen yılda sadece sarraf gediklerinin sayısı 75

13 Sahillioğlu, "Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi", s. 10, 222, 248; Bölükbaşı, *Darphâne-i Âmire*, s. 51. Görevlerinin benzerliği nedeniyle gümüş yasakçıları ile gümüş arayıcıları da birbiriyle karıştırılabilmektedir. Aralarındaki temel fark ilkinin akçe yasaklarına uyumu izlemeye memur edilmesidir. Diğer bir ifade ile bu kişilerin tedavülü yasaklanan sikkelerin piyasada dolaşımının önlenmesi, yasağa aykırı hareket edenlerin ellerindeki sikkelere belirli bir fiyat üzerinden el koyarak darphaneye teslim etmekle görevlendirilmeleridir. Gümüş arayıcılar ise kıymetli maden yasaklarına aykırı bir şekilde altın ve gümüş kaçakçılığı yapanların yakalanması, buldukları altın ve gümüşü darphaneye teslim etmekle görevlendirilen kişilerdir. Yine de yasakçılara dair kayıtlara 18. yüzyılda rastlanmaması buna karşın arayıcılara dair kayıtların varlığı arayıcıların yasakçıların devamı olabileceği izlenimi vermektedir.

14 DRB.d, nr. 164, s. 409, 15 S. 1147/17 Temmuz 1734.

15 DRB.d, nr. 164, s. 399, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; MAD.d, nr. 1673, s. 205, 13 Z. sene 1126/20 Aralık 1714.

16 DRB.d, nr. 164, s. 407, 23 Ca. 1128/16 Mayıs 1716, 19 L. 1148/3 Mart 1736;

olarak yeniden belirlenmiş, kayıtları terkin edilen gümüşçülerin yerine halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere gerekli görüldükçe şehrin bazı yerlerinde Darphane-i Amire tarafından mübayaacı adıyla özel memurlar tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷

Gümüşçülerin yerlerine kimlerin nerelerde görevlendirildiğini bilemiyoruz. Tanzimat dönemi başına ait Darphane-i Amire'ye darp için yeterli altın ve gümüşün gelmediğinden yakınılan bir arşiv kaydında sorunun çözümü için sim ve altın tüccarına tembihte bulunulması istenmektedir. Ancak bunların gümüşçülerin yerine tayin edilen kişiler olup olmadığı net değildir.¹⁸ Bu dönemde gerek Darphane-i Amire'yle ilgili mübaaya nizamının olması gerekse İstanbul ve Bilad-ı Selase'de bulunan altın ve gümüş mübaayacıların listelendiği bir defterin varlığı bize gümüşçülerin yerine mübayaacıların görevlendirildiğini işaret ediyor gibidir.¹⁹

Örgütlenme ve Yönetim

İstanbul gümüşçülerinin sarraflarla iç içe olmaları onların ayrı bir örgütlenme ve yönetim kademesine sahip olup olmadığı sorusunu gündeme getiriyor. Belirgin olan şey gümüşçülerin 1714 yılından geldiklerinin ilga edildiği 1824 yılına kadar İstanbul sarrafları nizamlarının içerisinde düzenlenen bir meslek grubu olmasıdır. Ancak bu nizamlarda gümüşçülerin ayrı bir örgütlenmeye sahip olduklarına dair bir iz bulunmuyor. Arşiv kayıtlarında bazen gümüşçü gediği olduğu açık bir şekilde bilinmesine karşın buna sarraf gediği denildiğine,²⁰

.....

s. 408-409, 430; s. 514-515, evâhir-i Z. 1174/4 Temmuz 1761; C. DRB, nr. 54-2661, evâhir-i Z. 1174/4 Temmuz 1761; nr. 8-388, lef 1, 4 Z. 1211/31 Mayıs 1797; DRB.d, nr.164, s. 446, 15 Za. 1177/16 Mayıs 1764; s. 446-447, 10 S. 1236/17 Kasım 1820.

17 DRB.d, nr. 164, s. 448, 3 Za. 1239/30 Haziran 1824; HH.d, nr. 16649, 3 Za. 1239/30 Haziran 1824.

18 C.DRB, nr. 52-2595, 29 Z. 1255/4 Mart 1840.

19 DRB.d, nr. 143, vr. 6-a, 15 Za. 1251/3 Mart 1836; HH.d, nr. 20707, 29 Z. 1260/9 Ocak 1845. 1845 yılına ait defterde yer alan farklı isimler altındaki mübâyaacıların aynı zamanda 1844 yılı başında uygulamaya başlanan Tashih-i Ayar kararı kapsamında görevlendirilen kişiler olması kuvvetle muhtemeldir.

20 AE.SSLM.III, nr. 369-21092, lef 1, 27 Za. 1217/21 Mart 1803; DRB.d, nr. 164, s. 446, 27 Za. 1217/21 Mart 1803.

bazen bir kişinin aynı zamanda sarraf ve gümüşçü olarak görüldüğüne²¹ ve sarrafların gümüşçülerden şikâyetle bulunduklarına²² dair kayıtlar bu iç içe geçmiş iki meslek grubunu birbirinden ayırıştırmanın zor olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla yanlışlığa düşmemek için arşiv kayıtlarının oldukça dikkatli bir şekilde ele alınması gerekiyor.

Gümüşçülerin sarraflardan bağımsız ayrı bir lonca oluşturamadıklarına dair en belirgin kanıtımız; faaliyetlerin ilk dönemlerine ait gümüşçü gediklerinin tahsisi, meslekten ihraç, vefat nedeniyle intikal veya rıza yoluyla gediğini devretme (kasr-ı yed) işlemlerinde lonca yönetiminin varlığına dair hiçbir izin bulunmamasıdır. 1760'lı yılların başlarına kadar sözkonusu işlemlere İstanbul sarrafları loncasının müdahil olduğuna dair bir kayda da tesadüf edilmemektedir. Sözkonusu dönemde bu tür işlemleri gerçekleştiren kişi olarak sadece Darphane-i Amire nazırı görünmektedir.²³ Bu durumun tek istisnası 1757 yılında Dimitri adlı kişinin gümüşçü mülâzımlığına tayinini sarraflar kethüdası ve yiğitbaşısının önermiş olmasıdır.²⁴

Bunun yanı sıra 1761-62 yıllarında sarraflar, gümüşçüler ve mülâzımlarının piyasadan eksik vezinli altınları toplama görevinin ardından yapılan genel tahrirde (1763) gümüşçülerin sarraflar loncasına bağlı olduğuna dair güçlü bir izlenim ediniyoruz. Tahrir nede-

.....

21 DRB.d, nr. 164, s. 415, 15 Z. 1130 /9 Kasım 1718; s. 408, 6 Z. 1147/ 29 Nisan 1735 ve 23 L. 1168/ 2 Ağustos 1755. Bu örnekte Murad adlı kişi Sultan (II.) Bayezid Han Evkafı'nın sarrafıdır ve aynı zamanda adı geçen sultanın yaptırdığı caminin köşesinde faaliyet göstermektedir. Verilen emirde bu kişinin sarraflık ve gümüşçülük yapmasına neden müdahale edilmemesinin istendiği kafa karıştırıcıdır. İşin ayrıntısına girildiğine adı geçen kişinin 1718 yılında İstanbul sarrafları listesinde yer aldığı, ancak daha sonraki yıllara ait listelerde yer almadığı görülmektedir. Emrin verildiği tarihte Murad hem vakfın sarraflık işlerini yürütmekte hem de gümüşçü gediğine sahip bulunmaktadır.

22 DRB.d, nr. 164, s. 407, 19 L. 1148/3 Mart 1736. Bu tarihte İstanbul sarrafları gümüşçülerin sokaklarda gezerek altın ve gümüş toplamaya kalkışmalarından şikâyetçi olmuşlardır. Darphane-i Amire nazırından ricaları, bunların dükkân ve/veya odalarda sabit bir şekilde faaliyet göstermelerinin sağlanması ve sarrafların işlerine engel olmamalarıdır.

23 DRB.d, nr. 164, s. 408-409, 430, 1731-1760.

24 DRB.d, nr. 164, s. 409, 23 Za. 1170/9 Ağustos 1757 ve 27 Za. 1164/13 Ağustos 1757.

niyle gümüşçü gediği suretinin yenilenmesine ilişkin kayıta sarraflar loncası kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarları vasıtasıyla 73 nefer sarraf ve 18 nefer gümüşçüden oluşan bir defter düzenlenmiştir.²⁵ Bu ifadelere 1764 nizamı ve sonrasında sıklıkla rastlanmasına karşın sarraflar loncası yönetiminin açık bir şekilde yazıldığı ilk gümüşçü gediği kaydı 1797 yılına aittir. Sarraflar kethüdası ve yiğitbaşı marifetiyle Agob veledi Evanes'in gümüşçü gediği kasr-ı yed işlemi ile Tevekkal adlı kişiye devredilmiştir. Bu tarihten sonraki kayıtlarda sarraflar loncası yöneticilerinden bahsedilmesi düzenli hale gelmiştir.²⁶ Ancak bu ifadelerde geçen kethüda, yiğitbaşı ve üstatlar/ustalar kelimelerinin önünde sarraflar ifadesi olmaksızın yalın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bunların doğrudan sarraflar loncasını ifade eder şekilde kullanılması daha geç bir tarihtedir.²⁷ Bazı kayıtlarda sanki ayrı bir gümüşçüler kethüdası, yiğitbaşı ve ustaları olduğunu çağrıştırır ifadeler kullanılmasına karşın bunların da sarraflar loncası yönetimine işaret ettiği açıktır.²⁸ Zira, İstanbul sarraflarının aksine İstanbul gümüşçülerine ait listelerin hiçbirinde mevcut isimlerden hiçbirinin karşısında kethüda, yiğitbaşı veya usta olduğuna dair bir bilgi bulunmadığı gibi perakende kayıtlarda da tesadüf edilmemektedir.²⁹ Değilecek son bir nokta ise bir gümüşçü loncasının varlığına işaret eden bir fiziki mahallin olmamasıdır.

Bu durumda geriye gümüşçülerin İstanbul sarrafları loncasının yamak loncası olduğu seçeneği kalıyor. Sayısal çoğunluk olarak ba-

.....

25 C.DRB, nr.4-193, lef 4, 25 Za. 1176/7 Haziran 1763 ve 15 Z. 1176/ 27 Haziran 1763; DRB.d, nr. 164, s. 443, 446, 15 Za. 1177/16 Mayıs 1764.

26 DRB.d, nr. 164, s. 446, 19 Za. 1211/16 Mayıs 1797; s. 445-446, 15 L. 1215/1 Mart 1801, 27 Ş. 1216/2 Ocak 1802, 16 L. 1216/19 Şubat 1802, 27 Ra. 1217/28 Temmuz 1802, 6 Ş. 1219/10 Kasım 1804, 17 B. 1221/30 Eylül 1806, 29 L. 1221/9 Ocak 1807, 28 Ra. 1223/24 Mayıs 1808, 2 M. 1224/17 Şubat 1809, 11 L. 1224/29 Kasım 1809, 15 M. 1235/3 Kasım 1819.

27 DRB.d, nr. 164, s. 448, 454, 9 Ra. 1237/4 Aralık 1821.

28 DRB.d, nr. 164, s. 432, gurre-i Za. 1220/ 21 Ocak 1806; s. 432, gurre-i Ca. 1216/ 9 Eylül 1801; s. 432, 5 M. 1217/ 8 Mayıs 1802.

29 C.DRB, nr.4-193, lef 5, 25 Za. 1176/7 Haziran 1763 ve 15 Z. 1176 / 27 Haziran 1763; nr. 8-3884, lef 1, Z. 1211/31 Mayıs 1797; DRB.d, nr.164, s. 443 ve 446, 15 Za. 1177/16 Mayıs 1764; s. 339, 25 S. 1196/9 Şubat 1782; s. 462, Za. 1236/ Ağustos 1821.

ğimsız bir organizasyon düzeyine ulaşamaması, sarraflarla faaliyet noktalarının ortak olması, aynı idareye bağlı bulunmalarının bir sonucu olabilir. Ancak gümüşçülerin sarraflar loncası içerisine ilk dönemlerde mi yoksa daha sonraki bir tarihte mi dâhil oldukları belirsizdir. En azından yukarıda verilen bilgilerden hareketle 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarından itibaren sarraflar loncasına dâhil olduklarını biliyoruz. Bunun anlamı; mesleğe tayin ve ihraç edilme, faaliyet kurallarına uyumun gözetilmesi, kurallara aykırılık durumlarında tembih ve gerekli diğer işlemlerin yapılması, meslekle ilgili sorunların çözümü, meslek mensuplarıyla aralarındaki nizaların çözümü vb. konularda sarraflar loncası yönetiminin müdahil olmasıdır.

Mesleğe Giriş ve Faaliyet Kuralları

Gümüşçülük mesleğine giriş, faaliyete devam, meslekten ihraç, vefat nedeniyle intikal, rızayla gediğin başka birine devri, mülâzımlığa giriş, gümüşçülüğe geçiş, faaliyet kuralları ve aykırı davranış durumunda maruz kalınacak uygulamalara dair düzenlemeler genel olarak İstanbul sarraflarıyla aynıdır. Bunun nedeni her iki meslek grubunun aynı nizamlarla düzenlenmiş olmasıdır. Bu durum gümüşçü gediklerinin ilga edildiği 1824 yılına kadar devam etmiştir.

Bir kişinin gümüşçülük mesleğine girebilmesi için öncelikle altın ve gümüş gibi kıymetli madenler ile hesaplama konularına aşina olması gereklidir. Bütün bunların öğrenilmesi bir sarrafın ya da gümüşçünün yanında en alt düzeyde işe başlayıp belirli bir mesleki yeterliliğe doğru ilerlemeyle elde edinilen yetenekler gibi görünmektedir. Bu tür mesleki öğrenme süreçleri tüm esnaf kesimleri için geçerli olduğu gibi sarraflar ve gümüşçüler için de geçerlidir. Mesleki bilgi haricinde aranan en önemli husus, her esnaf zümresinde olduğu gibi herhangi bir sabıkaya sahip olmamak, doğru ve dürüst bir kişi olmaktır. Genel olarak sarraf nizamlarında geçen namuslu, güvenilir, cömert, zengin, denenmiş/sınanmış, sadık, gözü tok/tamah etmeyen gibi ifadeler gümüşçü olacak kişilerin de sahip olmaları gereken niteliklere işaret etmektedir.³⁰ Gerekli ve yeter niteliklere sahip olarak gümüşçülüğe tayin edilen kişiler bunları kaybetmediği sürece

.....

30 DRB.d, nr. 164, s. 399, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; s. 442, 15 Za. 1177/16 Mayıs 1764. Birlikte veya ayrı bir şekilde kullanılan kelimelerin orijinal halleri sırasıyla

mesleklerine devam edebilmektedir. Vefat veya rıza yoluyla gediğin devredilmesiyle meslek hayatı sona erebildiği gibi mesleki yeterlilik şartlarının kaybedilmesi ve faaliyet kurallarına aykırı hareket edilmesi durumlarında da meslek hayatı sona erebilmektedir. Bu çerçevede tahrirler mevcut gümüşçülerin durumlarının yeniden değerlendirilmesi ve mesleğe devam edip edemeyeceklerine karar verilmesi açısından önem arz etmektedir.

Meslekte ilerleme genel olarak önce mülâzım aşamasına geçebilme; sonrasında da, mevcut gediklerden birinin boşalmasıyla gümüşçü gediğine sahip olabilme şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak bunun her zaman genel geçer kural olmadığı, bazen doğrudan dışarıdan gümüşçü tayinlerinin de yapıldığı durumlara tesadüf edilmektedir. Normal koşullarda eğer münhal bir gümüşçü gediği yok ise gümüşçü olma şartlarını taşıyan kişiler doğrudan mülâzımlığa tayin edilebilmektedir.³¹ Her iki halde de işlemler Darphane-i Amire nazırının arzıyla geçerlilik kazanabilmektedir. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren sarraflar loncası yönetiminin süreçlere müdahil olduğu, nazıra aday önerisinde bulunmaya başladığını biliyoruz.

Sarraf nizamlarında çizilen faaliyet kurallarına uyulmaması durumunda gümüşçüler meslekten ihraç cezasıyla yüz yüze gelebilmektedir. Çalışmanın başlarında verilen tanımdan da görüleceği üzere gümüşçülerin temel faaliyet kurallarının başında halktan “değer-i bahasıyla” topladıkları altın ve gümüşü doğrudan Darphane-i Amire’ye getirip teslim etmek gelmektedir. Bu kuralın doğal sonucu topladıkları altın ve gümüşlerin darphane haricinde başka kesimlere verilmesi doğrudan faaliyet kuralının ihlali anlamına gelmekte olup meslekten ihraç ve gerekli cezaları çarptırılmaktadır. Yine halktan altın ve gümüşü satın alırken karşılığında sağlam sikkeler kullanılması, züyuf, kesik ve kalp sikkelerin kullanılmaması, altın ve gümüşün değeri belirlenirken halkın zarara uğratılmaması gerekmektedir. Temel faaliyet kuralları kısaca Darphane-i Amire’ye altın ve gümüş tedarikinin

.....

ehl-i ırz, mu'temed, mün'im, mütemevvil, mücerreb, sadâkat-güzâr ve tama'dan perhizkâr şeklindedir.

31 DRB.d, nr. 164, s. 409, 10 M. 1147/12 Haziran 1734, 27 C. 1164/ 23 Mayıs 1751, 17 R. sene 1146/ 15 Mart 1751; C.DRB, nr. 10- 459, 14 S. 1155/20 Nisan 1742.

kesintiye uğratılmadan sürdürülmesi ve halkla yaptıkları alış verişte onları zarara uğratmamaları şeklinde özetlenebilir.³² 1714-1824 dönemi ihraç vakalarına bakıldığında sarraflara nazaran oldukça az sayıda (2 adet) ihraç vakası göze çarpmaktadır. Bunların ilki gümüşçünün faaliyeti için gerekli sermayesini yitirmesi, ikincisi ise mesleğini terk ederek başka işte çalışmaya başlaması sonucunda gerçekleşmiştir.³³

Diğer bir kural gümüşçülerin, sarraflar gibi sabit bir mekânda faaliyet gösterme zorunluluğudur. Tahrirlerde kaydedildikleri dükkân ve/veya odalarının dışında gezerek altın ve gümüş toplamak yasaktır. Bu kural sarraf ve gümüşçü gediklerinin “müstakar gedik” olmalarının doğal bir sonucu olup meslek mensuplarının birbirlerinin bölgelerine girerek haksız rekabet yaratmalarının önlenmesini amaçlamaktadır. Gümüşçülerin izinsiz bir şekilde faaliyet gösterdikleri mekânları terk etmeleri meslekten ihraçlarına neden olabilecek bir durumdur.³⁴

Gümüşçülerin faaliyetlerine başlayabilmeleri için yerine getirmeleri gereken bir diğer kural, sarraflarda olduğu gibi kendine gerek gümüşçülerden gerekse sarraflardan kefil göstermeleridir. Bu kefalet şahsın nefesine kefalet (kefâlet-i nefis) olup kefil olunanın borçlarını kapsamamaktadır. Mesleki kurallara aykırılık ve mükellefiyetlerin yerine getirilmemesi durumunda kefil olan kefil olduğu gümüşçüyü bulmak ve yetkililerin huzuruna getirmekle kefaletten kurtulmaktadır. Gümüşçülerde kefalet uygulamasının daha erken tarihlerde başlama ihtimali bulunmakla birlikte arşiv kayıtlarına yansımaları ilk kez 1763 tahririnde gerçekleşmiştir. Bu tahrirde gümüşçünün adı, faaliyetini yürüttüğü dükkân ve/veya odanın bulunduğu mahal, kefil ve bulunduğu mahal listelenmiştir. Genel uygulama iki gümüşçünün birbirine kefil olduğu, çapraz kefalet şeklindedir. Sonraki tarihlerde

.....

32 DRB.d, nr.164, s. 399, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; s. 405, 20 S. 1127/25 Şubat 1715; s. 407, 23 Ca. 1128/15 Mayıs 1716; s. 416, 16 Z. 1130/10 Kasım 1718; s.420, 19 M.1144/24 Temmuz 1731; s. 469-470, 4 S. 1146/ 7 Temmuz 1733; MAD.d, nr. 1673, s. 204-205, 13 Z. 1126/20 Aralık 1714; s.182-183, 7 N. 1127/6 Eylül 1715.

33 DRB.d, nr. 164, s. 408, 15 R. 1145/5 Ekim 1732, 25 R. 1145/15 Ekim 1732.

34 DRB.d, nr. 164, s. 408-409, 430, (1731-1760); s. 514-516, evâhir-i Z. 1174/4 Temmuz 1761; s.432, 445-446, (1763-1819); s. 452, 9 Ra. 1237/4 Aralık 1821; s. 455, 461, Za. 1236/Ağustos 1821.

giderek çapraz kefalet ilişkisinin azalmaya başladığı teşhis edilmektedir.³⁵

Son olarak meslek içi disiplinin sağlanması, mesleki itibarın ve faaliyet alanının korunması için gümüşçülere nizamlarda bazı yükümlülükler getirilmiştir. Bunlar faaliyetleri esnasında diğer gümüşçülerin faaliyet kurallarına uyup uymadıklarını izleme, uymayanları uyarma veya lonca yönetimine iletmekle yükümlüdür. Ayrıca kendi faaliyet alanlarına girerek yetkili olmadıkları halde halktan altın ve gümüş toplayanları engelleme, gerekli yerlere bildirme yükümlülükleri de bulunmaktadır. Bu kurallara uyacaklarına dair meslek mensuplarından toplu yemin alınmaktadır. Ayrıca birbirlerine kefil olmalarının da bu amaca hizmet ettiği açıktır.³⁶

Gümüşçülerin mesleğe giriş ve faaliyetleri sırasında sahip olmaları ve uymaları gereken kuralları sarraf nizamları ile düzenlendiğinden aynı kurallar sarraflar için de geçerlidir. Öyleyse aynı nizamlarda düzenlenen sarraflar ile gümüşçüler arasında ne tür farklar vardır sorusu doğal olarak aklımıza gelecektir. Öncelikle sarrafların daha geniş bir faaliyet sahası olup gümüşçüler ile sadece kıymetli maden yasakları konusunda örtüşmektedir. Her iki meslek grubu sikeleri veya başka formlardaki altın ve gümüşü piyasadan toplayarak Darphane-i Amireye teslim ve başka yerlere vermemekle yükümlüdür. Diğer bir ifade ile gümüşçülerin temel faaliyeti tek olup birden fazla temel faaliyet alanı olan sarraflarla bu noktada aynı kurallara tabidir. Dolayısıyla sarraf nizamlarının gümüşçüleri ilgilendiren kısımlarının sarraflarla faaliyetlerinin çakıştığı yerler olduğu göz ardı edilmemelidir.

Diğer bir fark İstanbul sarraflarının piyasadan “*değer-i bahasıyla*” topladıkları altın ve gümüş için iştirak simi yükümlülüklerinin bulunmasıdır. Bu yükümlülük aylık bazda her bir sarraf tarafından belirli bir ağırlıkta gümüşün (simin) Darphane-i Amire’ye, genelde, dirhem başına piyasa fiyatından 1,5-2 akçe daha düşük fiyatla teslim

.....

35 C.DRB, nr. 4-193, 23 Ra. 1177/1 Ekim 1763; DRB.d, nr. 164, s. 432, 445-446, 1762-1819; s. 460-461, 7 Za. 1236/6 Ağustos 1821; s. 452, 9 Ra. 1237/4 Aralık 1821.

36 DRB.d, nr. 164, s. 469-470, 4 S. 1146/ 7 Temmuz 1733; C.DRB, nr. 4-193, 23 Ra. 1177/1 Ekim 1763.

edilme mükellefiyetinden ibarettir. 1740 yılına kadar aynı olarak teslim edilmek zorunda olan bu yükümlülük şartların zorlamasıyla iştirah bedeli altında nakdi bir ödemeye dönüştürülmüştür. Gümüşçülerin ise bu tür bir yükümlülüğü bulunmamaktadır.³⁷ Gümüşçülerin topladıkları altın ve gümüşü resmi fiyat yerine piyasa fiyatından Darphane-i Amire'ye teslim etmeleri kuvvetle muhtemeldir. Eğer böyle ise gümüşçülerin faaliyetleri için gerekli sermayenin Darphane-i Amire'den tahsis edildiği ve belirli bir komisyon oranı ile çalıştıkları düşünülebilir. Ancak bu konular oldukça belirsiz olup somut delillere muhtaçtır.

Gümüşçü Gedikleri

Gümüşçü esnafının faaliyetlerinin gedik hukuku çerçevesinde yürütüldüğünü 1734 yılından itibaren izleyebiliyoruz.³⁸ Muhtemelen bu tarihten önce başlamasına karşın önceki dönemle ilgili bilgimiz bulunmuyor. Bir diğer husus ise gümüşçü gedikleri hakkında sarraf gediklerinden daha az bilginin olmasıdır. Ancak aynı nizama tabi olmalarından hareketle eksik bilgileri sarraf gediklerinden çıkarsama yoluyla tamamlayabilme imkânımız bulunuyor.

Gümüşçülerin faaliyet alanlarının sarraflarla çakışmasından dolayı bir gümüşçü gedığının temel unsurlarının sarraf gedikleriyle aynı olduğunu varsayabiliriz. Bunları iş aletleri, faaliyette bulunan yerler ve işi icra eden kişiler olmak üzere üç unsur üzerinden analiz edebiliriz. Gümüşçüler de halktan gümüş ve altın topladıklarına göre sarrafların kullandıkları aletlere sahip olmalıdırlar. Bu aletler ise arşiv kayıtlarında en asgari haliyle akçe tahtası, dirhem, terazi ve vezne olarak sıralanabilir.³⁹ Ancak söz konusu iş aletlerinin gümüşçü gedığıne dâhil olup olmadığı konusunda bir bilgimiz bulunmuyor.

.....

37 DRB.d, nr.164, s. 407, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; MAD.d, nr. 1673, s. 204-205, 13 Z. 1126/20 Aralık 1714.

38 DRB.d, nr.164, s. 408, 2 Z. 1146/ 6 Mayıs 1734.

39 DRB.d, nr.164, s. 398, 29 Za. 1126/6 Aralık 1714; s. 405, 20 S. 1127/25 Şubat 1715; s.418, 10 R. 1142/29 Kasım 1729; s. 405, 7 S. 1147/9 Temmuz 1734; s. 465, 6 C. 1158/ 6 Temmuz 1745; s. 405, 6 C. 1158/6 Temmuz 1745; MAD.d, nr. 1673, s. 205-206, 13 Z. 1126/20 Aralık 1714. Bunlar sarraf ve gümüşçülerin faaliyet sahasına izinsiz girenlerin de kullandıkları, bir yere bağlı olmaksızın gezerek faaliyetin icra edilebilmesine asgari düzeyde imkân sağlayabilecek aletlerdir.

Gümüşçülerin faaliyet gösterdikleri yerler şehrin muhtelif semlerinde bulunan hanlarda ve bazı yerlerdeki dükkân ve odalardır. Tahriirlere bakıldığında her gümüşçünün dükkân ve odaya sahip olmadığını, bazıların dükkân veya odada faaliyetlerini sürdürdüklerini görüyoruz. Dükkân ve/veya oda sarraflarda olduğu gibi gümüşçü gediğinin müstakar bir gedik olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda faaliyet gösterilen dükkân ve/veya odanın gümüşçü gediğinin asli unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Gümüşçü gediklerinin vefat nedeniyle intikal veya rıza ile başka biri üzerine geçirilmesine dair kayıtlardan gümüşçü gediğinin temel unsurunun dükkân olduğunu anlıyoruz.⁴⁰ Sarraf gediklerinden farklı olarak gümüşçülerin faaliyet gösterdikleri odaların intikal ve kasr-ı yed işlemine konu olmaması ilginç bir durumdur. Bu durum gümüşçü gediğinin sadece dükkândan ibaret olduğuna dair kanıyı güçlendirse de söz konusu kayıtların standart olmaması nedeniyle kesin bir yargıya varamıyoruz. Nitekim 1821 yılına ait bir arşiv kaydı gümüşçü gediğine odanın da dâhil olabileceğine işaret ediyor gibidir.⁴¹

.....

40 DRB.d, nr.164, s. 445, 11 M. 1177/22 Temmuz 1763, 16 L. 1194/15 Ekim 1780, 6 Ca. 1211/7 Kasım 1796, 27 Ş. 1216/2 Ocak 1802, 16 L. 1216/19 Şubat 1802, 6 Ş. 1219/10 Kasım 1804, 2 M. 1224/17 Şubat 1809, 25 Za. 1228/19 Kasım 1813, 23 M. 1233/3 Aralık 1817, 3 Z. 1234/23 Eylül 1819, 15 M. 1235/3 Kasım 1819; s. 446, 5 Ca. 1199/16 Mart 1785, gurre-i Z. sene 1190/11 Ocak 1777, 16 L. 1216/19 Şubat 1802; s. 452, 9 Ra. 1237/4 Aralık 1821; s. 460-461, 7 Za. sene 1236/6 Ağustos 1821. Gedik intikal ve kasr-ı yed kayıtlarında dükkânların gedik olduğuna dair kayıtlar standart olmayıp “*gedik dükkân*”, “*gedik gümüşçü*” veya sadece “*gedik*” ibarelerini takiben “*aded 1*” ibaresi geçebilmektedir. Bazen de bu ibarelere hiç yer verilmediği görülmektedir.

41 AE.SSLM.III, nr. 369-21092, 29 Z. 1211/25 Haziran 1797; DRB.d, nr. 164, s. 452, 9 Ra. 1237/4 Aralık 1821; s. 460-461, 7 Za. sene 1236/6 Ağustos 1821. Bu intikal vakasında vefat eden gümüşçü gediği sahibi Haçadur veledi Hokas’ın hem odası hem dükkânı vardır. Oğlu Eci Tatos’a intikal eden gedik, mesleğe devam etmek istemeyen Tatos’dan kasr-ı yed işlemi ile Sakaoğlu Damadı Eci Mardiros’a devredilmiştir. Ancak kasr-ı yed kaydının altına verilen şerhte “*gedik-i mezburun müstakil odası ve dükkânı olmayub tedârik edinceye kadar şimdilik icar ile dükkânı Valide Hanının ikinci kapısı derununda sol tarafında ve odası kezâlik icar ile karşısında*” ifadelerine yer verilmiştir. Bu durumda Tatos, babasının faaliyet gösterdiği Ahi Çelebi Mahkemesi köşesinde dükkânı ile Silahdar Paşa Hanı’ndaki odasını Mardiros’a devretmemiştir. Buradan gümüşçü gediği sahibi babasının zikredilen yerdeki dükkân ve odasının gediğe dâhil olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Faaliyeti icra açısından bakıldığında gümüşçü gediklerinin genelde tek neferli olduğunu görüyoruz. Sarraf gediklerinde 1754 yılında yasaklanana kadar iki neferli durumlara sıklıkla rastlanmasına karşın gümüşçüler de bu duruma dair tek bir kayıt bulunmaktadır. Bu vakada vefat eden gümüşçü Yemanidi'nin gediği oğlu Ohan'a devredilmiştir. Ancak söz konusu kayıta bu gediğin Yemanidi ile ortağı Evakim'e ait olduğu, Yemanidi vefat ettiğinde hissesinin oğluna geçtiği ve iştirak halinde gümüşçülük yapmalarına izin verildiği anlaşılmaktadır.⁴²

Tablo 1- Gümüşçü Gediklerinde Hareketlilik, 1731-1824		
	1731-1760	1761-1824
Mahlûl	3	1
İhraç	2	
Vefat	6	19
İhtiyarlık-Hastalık	1	
Muattal	1	
İntikal	1	11
Kasr-ı yed	1	51
Gedik sayısı	10	20

Kaynak: DRB.d, nr. 164, s. 408-409, 445-447, 452, 460, 514-516

Gümüşçü gediklerinin hareketliliğine dair hazırladığımız yukarıdaki Tablo 1 e bakıldığında, daha önce de bahsedildiği üzere gedik sayısının 1760 yılına kadar 10 ile sınırlı kaldığını görürüz. Ancak bu dönemde aynı sayıda gümüşçü mülâzımının olduğunu biliyoruz. Zikredilen tarihten sonra mülâzımlık uygulamasına son verilerek gümüşçü gediklerinin sayısı 20 ye çıkarılmıştır. 1824 yılına gelindiğinde ise gümüşçü gedikleri ilga edilmiştir. Analiz açısından inceleme kolaylığı sağlayabilmek için iki ayrı alt döneme ayırdığımız tabloda daha

42 DRB.d, nr. 164, s. 408, 3 C. 1153/26 Ağustos 1740. 1731-1824 dönemine ait gümüşçü gediklerine dair intikal ve kasr-ı yed kayıtlarında yegâne örnek olarak bu vaka tespit edilmiştir. Sarraf gediklerinin iki neferli olmasının 1754 yılında yasaklanması aynı nizamı tabi olduklarından gümüşçüler için de geçerlidir. Metinde verilen bu vaka da yasaklamadan önceki bir tarihe aittir. Bkz. DRB.d, nr. 164, s. 427, 11 Z. 1167/29 Eylül 1754.

kısa bir zaman dilimine sahip 1731-60 dönemi çok fazla bir hareketliliğe sahne olmamıştır. Bu dönemdeki mahlul ve muattal hale gelen gedikler ile ihraç vakaları 1731-34 dönemindeki vakalardır. 1734 yılından 1760 yılına kadar olan dönemde bir gümüşçü gediği ihtiyarlık ve hastalık nedeniyle münhal olmuş, 6 gümüşçü vefat etmiştir. Vefat edenlerden sadece bir kişinin gediği oğula intikal etmiştir. Yine rıza ile 1 gümüşçünün gediği kasr-ı yed işlemi ile diğer bir kişiye devredilmiştir. Bu durumda vefat eden ve münhal olan gediklerin çoğu göreve yeni tayin edilen gümüşçülere devredilmiştir. Bu devirler genelde gümüşçü gediği için sıra bekleyen adaylara müzayede yoluyla satılarak gerçekleşmektedir. Gümüşçü gediklerinin 20 olduğu 1761-1824 döneminde hareketlilik önceki döneme göre daha fazladır. Bu dönemde vefat nedeniyle oğula intikal uygulaması daha standart hale gelirken rıza ile devir işlemlerinde de artış yaşanmıştır. Vefat eden 19 gümüşçünün gediğinden 11'i oğula intikal etmiştir. Rıza ile devredilen gümüşçü gediği işlemi sayısı ise 51'dir. Bu rakamın yüksekliği bir gümüşçü gediğinin birden fazla kasr-ı yed işlemine konu olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir etken ise vefat halinde gediğin intikal ettiği oğulun mesleğe devam etmek istememesi, intikalden işlemden hemen sonra gediğin kasr-ı yed işlemine konu edilmesidir.

Gümüşçü gedikleriyle ilgili tali sorunlara bakarsak karşımıza çıkan ilk konu gedik suretinin kaybedilmesidir. Böyle durumlara gedik sahibi gümüşçüler yeni suret çıkarılması için başvuruda bulunmakta, kayıtlar incelenerek kişinin gümüşçü olduğu teyit edildikten sonra yeni gedik senedi sahibine verilmektedir.⁴³ Bazı durumlarda da senet düzenlenirken isim karışıklığı yaşanabilmekte, bunun fark edilmesi üzerine gerekli düzeltme işlemi yapılarak yeni gedik senedi hazırlanmaktadır.⁴⁴ Gümüşçü gediklerinin bir yerden diğer bir yere nakline ilişkin fazla vaka bulunmamaktadır. Bu duruma ilişkin sadece bir vaka bulunmaktadır.⁴⁵ Son olarak gümüşçü gediklerinde, sarraf gediklerinde yaşanan mülk sahiplerinin dükkân ve/veya odadan ihraç veya kiraya zam taleplerine dair bir vakanın da yaşanmadığı görülmektedir.

.....

43 Milli Emlâk Defterleri (MİL.E.d), nr. 9, s. 591, 29 L. 1211/18 Nisan 1797.

44 C.DRB, nr. 4-193, lef 11, 29 Ra. 1178/ 26 Eylül 1764.

45 DRB.d, nr. 164, s. 446, 15 M. 1202/27 Ekim 1787, 27 Za. 1217/21 Mart 1803, 29 L. 1221/9 Ocak 1807.

Mekânsal Dağılım

İstanbul gümüşçüleri başkentin değişik semtlerindeki hanlarda ve bazı yerlerde bulunan dükkân ve/veya odalarda faaliyet göstermişlerdir. Bu konuda yapılabilecek ilk tespit faaliyet gösterilen mekânların tamamının şehrin İstanbul olarak tanımlanan kısmında yer almasıdır. Faaliyet gösterilen yerleri coğrafi açıdan daha da daraltacak olursak şehrin ticari kalbini de oluşturan Beyazıt-Unkapanı-Eminönü-Sirkeci-Sultanahmet-Beyazıt doğrultusunda çekilecek çizgilerin içinde kaldığı görülecektir. Faaliyet gösterilen yerlerin dükkân ve oda olarak üç farklı dönem zarfında yoğunlaştıkları hanlar ve mevkiiler Tablo-2 de gösterilmiştir. Aşağıda verilen tablodaki rakamlar faaliyetle bulunan mekânların tamamına işaret etmeyip sadece birden fazla dönemde çakışan dükkân ve odaların yerlerini göstermektedir. Diğer bir ifade ile hanlar ve mevkiiler tabloda gösterilen birden fazla dönemde gümüşçülere ev sahipliği yapan yerlerden öne çıkarlarıdır.

Tablo 2- Gümüşçü Gediklerinin Mekânsal Dağılımı (1732-1824)						
Hanlar	1732-1760		1763-1819		1821-1824	
	dük-kân	oda	dük-kân	oda	dük-kân	oda
Valide Hanı	8	1	3	8	1	3
Vezir Hanı	1		4	3		2
Yeni Han				9	1	2
Sultan Bayezid Kökçüler kapısı	1		6		1	1
Çukacılar Hanı	2	1		5		
Sandal Bedesteni			6		1	
Hasan Paşa Hanı				7		2
Papasoğlu Hanı	1		3	2	1	1
Kızıl Maslak			4		1	
Ahi Çelebi			6		1	
Sırmakeşhane			6			
Yağlıkçılar			3		2	
Hoca Paşa Hanı			3	1		

Kaynak: DRB.d, nr. 164, s. 408-409, 430 (1732-1760); 432, 445-446 (1763-1819); s. 452, 460-461 (1821). **Notlar:** 1732-1760 ile 1763-1819 dönemlerine ilişkin rakamlar birden fazla intikal ve kasr-ı yed işlemine konu olması nedeniyle ilgili mekânın kaç gümüşçüye ev sahipliği yaptığını göstermektedir. 1821-24 dönemi ise sadece 1821 yılında gümüşçülerin dükkân ve odalarının belirtildiği listeye göre oluşturulmuştur.

Tablo haricinde İstanbul gümüşçülerinin dükkân ve/veya odalarının olduğu hanlar ve mevkiiler şu şekilde sıralanabilir: Haffaflar, Süleyman Paşa Hanı, Büyük Han, Sünbüllü Han, Sultan Beyazıd Çörekçi kapısı, Bedestan köşesi, Uzun Çarşı'da Silahdaroğlu Paşa Hanı, Sofçular Hanı karşısında Bahçe Hanı, Mercan Çarşısı, Hasan Paşa Hanı köşesinde Çinili Fırın karşısı, Çukur Han, Kaşıkçılar Hanı, Mercan İmam Ali Hanı, Yeni Büyük Han, Saka Çeşmesi üzerinde Küçük Yeni Han, Divanyolu, Kapan-ı Dakik (Unkapanı), Baklacıoğlu Hanı, Mercanda Bezçiler, Yolgeçen Hanı, Boncukçu Hanı, Sultan Beyazıd Buğdaycılar, Büyük Ayasofya Dört Yol ağzı, Sulu Han, Mahmudpaşa'da Kürkçüler içi, Gümrük önü, Uzun Çarşı, Kumru Hanı, Osman Paşa Çeşmesi, Mercancılar köşesi, Esir Pazarı, Saraçhane, Balkapanı, Değirmen Han, Rüstem Paşa camii köşesi, Tahtakale köşesi, Yağcı Hanı, Irgad Pazarı, Alacahamam, Çinili Han, Simkeşhane ve Leblebiciler Hanı. Sıralanan bu yerler İstanbul'un ticari kalbinin mikro coğrafyasına ilişkin ayrıntılı bilgiler vermesi nedeniyle dikkat çekicidir. Yer tarif edilerek verilen bilgiler özellikle bu konular üzerine çalışan araştırmacılar için önem arz edecek mahiyette görünüyor.

İstanbul gümüşçülerine ilişkin gerek yapılan tahrirlerde gerekse gedik intikal ve kasr-ı yed kayıtlarında Müslüman isimlerine hiç rastlanılmamaktadır. 1731 yılından 1824 yılına kadar izleyebildiğimiz isimler içine az sayıda Yahudi ve Rum milletinden isimler göze çarpmakta, bu meslek zümresinin ağırlıklı olarak Ermeni milletinden kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kompozisyonun Darphane-i Amire'de görev yapan mübayaacıbaşlıkların Ermeni milletinden olmasından kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Benzer bir dağılım İstanbul sarraflarında da açık bir şekilde görülmektedir.

